

Maahanmuuttotutkimus meni baariin. Yhteiskunnallinen ja osallistava teatteri maahanmuuttokysymysten jäsentäjänä

*Sanna Ryyänen, Sirkku Varjonen, Pinja Hahtola,
Niina Hosiasluoma, Emma Nortio, Jenni Urpilainen ja
Pertti Ylikojola*

TIIVISTELMÄ

■ Vuoden 2017 alussa joukko yhteiskuntatieteilijöitä ja tanssi- ja teatteriammattilaisia järjesti kaksi maahanmuuttoaiheista Puhekupla-tilaisuutta helsinkiläisessä lähiöbaarissa. Tilaisuuksissa käsiteltiin maahanmuuttoa tutkimustietoon perustuen, esittävän taiteen keinoin, yhdessä baarin asiakkaiden kanssa. Taustamateriaalina käytettiin sosiaalipsykologian alan tutkimuksia, jotka tarkastelivat maahanmuuttajien identiteettiä ja asemaa Suomessa sekä maahanmuuttajien ja suomalaisten tapoja käsitellä monikulttuurisuutta ja jäsenyyttä suomalaisessa yhteiskunnassa. Tavoitteena oli lähestyä tätä ajankohtaista ja kiistanalaistakin aihepiiriä draaman ja keskustelun kautta, tavalla, joka purkaa rajalinjoja ja vastakkainasettelun sijaan tuottaa epätodennäköisiä kohtaamisia, aidosti vastavuoroisia oppimiskokemuksia ja uudenlaisia näkökulmia kaikille osapuolille. Menetelmällisesti tilaisuuksien suunnittelua inspiroivat yhteiskunnallisen ja osallistavan teatterin käytännöt, erityisesti brasilialaisen Augusto Boalin (1931–2009) kehittämät yleisön osallistumiseen perustuvat toimintamallit, kuten forumteatteri. Tässä katsauksessa esittelemme Puhekupla-tilaisuuksiin johtanutta prosessia ja reflektioimme siitä kertyneitä kokemuksia. Tavoitteemme on kirjata läpikäymämme prosessi näkyväksi, pohtia sen merkityksiä sekä onnistumisten ja ongelmien paikkoja, oppia itse ja olla inspiraationa muille. Katsauksessa tarjotaan myös uudenlaisen näkökulman tieteen popularisoimiseen. Kyse ei ole vain tiedon välittämisestä uusille yleisöille vaan tieteen- ja taiteentekijöiden yhdessä yleisön kanssa luomasta kokonaisvaltaisesta prosessista, jossa yhteiskunnallisesti merkittäviä asioita työskentäen osallistavan teatterin keinoin, tutkimustietoa hyödyntäen ja sitä edelleen prosessoiden.

Avainsanat: *maahanmuuttotutkimus, maahanmuuttajat, lähiö, soveltava teatteri, forumteatteri*

ABSTRACT

IMMIGRANT RESEARCH WENT TO THE BAR. SOCIAL AND PARTICIPATORY THEATRE ADDRESSING IMMIGRANT QUESTIONS

■ In the beginning of 2017, a group of social scientists and dance and theatre professionals organised two immigration-themed events called *Puhekupla* ("speech bubble") in a suburban bar in Helsinki, Finland. In the events, the questions of immigration were processed together with the bar clients, based on research data by the means of performing arts. Social psychological research on immigrant identity and position in Finland, as well as on immigrants' and native Finns' ways of dealing with multiculturalism and membership in the Finnish society was used as background material. The objective was to approach this topical, and also controversial, subject through drama and discussion in a way that could, instead of confrontation, break down borders, produce unlikely encounters, genuinely reciprocal learning experiences, and new perspectives to all participants. Methodologically, the planning of the events was inspired by the methods of social and participative theatre, especially Augusto Boal's theatrical approaches based on the audience participation, such as forum theater. In this text, we present the process that lead to the *Puhekupla* events, and reflect the accumulated experiences. Our aim is to make the process visible, consider its meanings as well as the moments of success and challenges, to learn and to inspire others. The text also provides a novel perspective to the popularisation of science. It is not only about conveying information to new audiences but also about a comprehensive process produced by academics and artists together with the audience, where socially significant issues are processed by the means of participatory theatre; utilising research data and processing it further.

Keywords: *immigration research, immigrants, suburb, applied theatre, forum theatre*

Taustaa

Vuoden 2017 alussa joukko yhteiskuntatieteilijöitä ja tanssi- ja teatteriammattilaisia järjesti Mopo-baarissa Helsingin Kontulassa kaksi Puhekupla-tilaisuutta, joissa käsiteltiin maahanmuuttoa tutkimustiedon ja esittävän taiteen keinoin. Tilaisuudet olivat osa erilaisten ihmisten kohtaamisille perustuvaa Rabbit Club -tapahtumasarjaa, jonka on Mopo-baariin ideoinut ja toteuttanut Kontula-aktiivi Pertti Ylikojola. Tässä katsaus-tekstissä esittelemme Puhekupla-tilaisuuksiin johtanutta prosessia ja re-

fleктоimme siitä kertyneitä kokemuksia. Tavoitteemme on kirjata läpikäymämme prosessi näkyväksi, pohtia sen merkityksiä sekä onnistumisten ja ongelmien paikkoja, oppia itse ja olla inspiraationa muille.

Kontula on Itä-Helsingissä sijaitseva noin 13 000 asukkaan kaupunginosa. Se on Helsingin – ja koko Suomen – monikulttuurisin asuinalue: kontulalaisista lähes 29 prosenttia puhuu äidinkielenään muuta kuin suomea tai ruotsia. Maahanmuuttajataustaisen väestön osuus on ollut Kontulassa suuri jo pitkään, mutta vuodesta 2007 se on vielä lähes kaksinkertaistunut. (Helsingin seudun aluesarjat 2016.) Kontulan palvelut keskittyvät Kontulan ostarina tunnetulle ostoskeskusalueelle, jossa myös toimii Puhekupla-tilaisuuksien kotipaikka Mopo-baari. Pienessä, noin 30 asiakaspaikan kokoisessa tilassa on ollut kahvila 1970-luvulta lähtien ja baari noin vuodesta 1990.

Puhekupla-prosessi käynnistyi Ylikojolan ehdotettua maahanmuuttotutkija Sirku Varjoselle, että tämä kokoaisi työryhmän, joka voisi järjestää muutaman maahanmuuttoaiheisen tilaisuuden Mopo-baariin osana Ylikojolan koordinoimia Rabbit Club -tapahtumia. Puhekupla-tilaisuudet alkoivat muotoutua tieteen ja taiteen kohtaamisen varaan Varjosen tutustuttua kolmeen tanssi- ja teatterialan ammattilaiseen, jotka olivat suunnittelemassa rasismi-aiheista esitystä. Aiheen tiimoilta perustetun Facebook-ryhmän 13 jäsenestä tiivistyi lopulta seitsemän henkilön ydinjoukko, tämän tekstin kirjoittajat.

Ensimmäisessä suunnittelutapaamisessa Puhekupla-tilaisuuksien tavoitteita hahmoteltiin näin: ”ideana ovat monenlaiset ja tasavertaiset kohtaamiset. Ei mennä valmiiden pakettien kanssa sinne, pullauteta niitä ulos ja häivyttä, vaan ollaan avoimin mielin. Kukaan ei tiedä, mitä tästä syntyy ja mihin se johtaa, mutta olisi hienoa, jos kaikki pystyvät jotenkin hyödyntämään taustojaan ja antamaan jotain, mutta myös saamaan. Mitä se sitten onkaan: materiaalia omien projektien kehittelyyn, itsetuntemuksen lisääntymistä jne.” Näiden visioiden varaan rakennettiin kaksi Puhekupla-tilaisuutta. Nähdäksemme saimme aikaan ainakin joitakin liikkahduksia sekä omassa että muiden osallistujien ajattelussa. Samalla, jossain määrin vahingossa, syntyi alku toimintamallille, jota kehitämme edelleen. Puhekupla-tilaisuudet saavat jatkoa syksyllä 2017.

Tässä katsauksessa kuvaamme prosessi koostui kahdesta tutustumistapaamisesta, Puhekupla-tilaisuuksien suunnittelutapaamisista ja harjoituksista, itse tilaisuuksista, jotka järjestettiin helmi- ja maaliskuussa 2017, sekä koko työryhmän yhteisestä purkutapaamisesta.

Tieteen ja taiteen risteyksissä

(Yhteiskunta)tieteet ja esittävät taiteet voivat asettua dialogiin eri tavoin. Tutkimus voi toimia teatteriesityksen innoittajana tai käsikirjoituksen pohjana (ks. esim. Belliveau & Lea 2016) tai teatteri itsessään voi olla tutkimusta tai osa sitä. Jälkimmäisessä tapauksessa merkityksellistä on ennen muuta teatterin kyky ja voima toisinkatsomisen ja toisinnäkemisen mahdollistajana (O'Connor & Anderson 2015, 23). Puhekupla-prosessissa teatterin ja tutkimuksen suhde edusti selvimmin ensiksi mainittua dialogin muotoa, mutta siinä on elementtejä myös jälkimmäisestä muodosta.

Maahanmuuttoteemojen lähestymisen ja avaamisen apuna käytettiin Sirkku Varjosen ja Emma Nortion tutkimuksia, joissa on tarkasteltu sitä, miten maahanmuuttajat kertovat elämästään Suomessa (Varjonen 2013) ja kuinka suomalaiset ja maahanmuuttajat puhuvat maahanmuutosta (esim. Varjonen, Nortio, Mähönen & Jasinskaja-Lahti 2017). Lähtökohdiana ei kuitenkaan ollut tutkimustuloksista tiedottaminen. Yksisuuntaisen tiedeviestinnän sijaan Puhekupla-tilaisuuksissa oli kyse vuorovaikutteisesta prosessista, jossa ”palautimme” tutkimuksissa tekemiämme puhetapoja koskevia havaintoja takaisin yleisön pariin ja tarkastelimme niitä yhdessä työryhmän ja baariyleisön kanssa. Tutkijoille tämä tarjosi tilaisuuden reflektoida aiemmin tehtyjä tutkimuksia ja niiden merkitystä uusista näkökulmista.

Emme määritelleet Puhekupla-tilaisuuksien järjestämistä tai tilaisuuksien esityksellisiä osuuksia tutkimuksen tekemiseksi, vaikka tällainenkin näkökulma olisi ollut mahdollinen, sillä prosessi sisälsi runsaasti (auto-)etnografisen tutkimuksen piirteitä. Havainnoimme aktiivisesti omaa tapaamme kommunikoida ja tulkita eri tilanteita suunnitteluprosessin ja tilaisuuksien aikana. Tarkkailimme myös kiinnostuneina yleisön keskinäisiä ja meihin kohdistuneita reaktioita. Pohdimme yhdessä pitkin matkaa, mitä havaintomme kenties kertovat omista ammatillisista identiteeteistämme, minkälaisia rooleja meillä on käytössämme ja minkälaiset motiivit ja sosiaaliset normit ohjaavat järjestäjien ja yleisön toimintaa Puhekupla-tilaisuuksissa. Edelleen pohdimme myös sitä, mitä ovat ne kulttuuriset rakennelmat, joiden varassa maahanmuuttoa koskevaa keskustelua käydään ja missä määrin tilaisuutemme purkivat tai pönkittivät noita rakenteita. Teimme joitakin muistiinpanoja mutta emme systemaattisesti tallentaneet havaintojamme tutkimusaineistoksi, emmekä myöskään analysoineet havaintojamme tieteellisin menetelmin. Jatkossa uusia Puhe-

kupla-tilaisuuksia järjestettäessä olemme suunnitelleet myös järjestelmällisen tutkimusaineiston keräämistä näistä tilaisuuksista.

Kun Puhekupla-tilaisuuksia ja niihin liittynyttä valmisteluprosessia tarkastellaan teatterin tai laajemmin esittävien taiteiden näkökulmasta, sijoittuvat ne luontevimmin soveltavan teatterin (applied theatre) alaan, esteettisen, esityksellisen/performatiivisen ja yhteiskunnallisen/poliittisen risteyskohtaan. Soveltava teatteri hakee aiheensa yhteiskunnallisesti merkittävistä pinnalla olevista tai piiloon sysätyistä teemoista. Se tuo esiin syrjään jääneitä tarinoita ja näkökulmia, toimii keskustelutilojen avaajana ja keskusteluun rohkaisijana sekä aina myös tavalla tai toisella vastarinnan välineenä. (O'Connor & Anderson 2015, 30–31.) Se on ”pienten muutosten teatteria” (Balfour 2009), joka julkilausutuista yhteiskunnallisista tavoitteistaan ja osallistavasta otteestaan huolimatta tulee ymmärtää nimenomaan teatterina ja taiteena eli esteettisenä tekona, joka toimii myös tunteiden, kehollisuuden ja kokonaisvaltaisen koskettamisen tasoilla. Se ei ole vain taidetta esteettisen kokemuksen mielessä eikä yksinomaan keino jonkin yhteiskunnallisen päämäärän edistämiseen vaan olemuksellisesti ja samanaikaisesti niitä molempia: ”the quality of the aesthetics will determine the success of any instrumental goal affective or effective in bringing about social change”. (O'Connor & Anderson 2015, 33–34.)

Menetelmällisenä inspiraationa prosessissamme olivat yhteiskunnallisen ja osallistavan teatterin käytännöt, erityisesti brasilialaisen Augusto Boalin kehittämät osallistavan teatterin toimintamallit, joista tunnetuin on yleisön osallistumiseen perustuva forumteatteri. Boal korosti maanmiehensä ja tärkeän vaikutteensa, kasvatustieteilijän Paulo Freiren (1921–1997) tavoin yhteisöllisesti tapahtuvia tiedostamisen prosesseja laajamittaisemman muutoksen perusehtona ja aivan erityisesti juuri teatterin yksilöä ja yhteisöä voimaannuttavia mahdollisuuksia. Boal omistautuikin läpi elämänsä yhteiskunnallisen ja osallistavan teatterin käytäntöjen kehittämiseen ja toteuttamiseen, nimittäen kehittämiensä menetelmien kokonaisuuden sorrettujen teatteriiksi. Hän kritisoi voimallisesti teatteriin juurtunutta jakoa tekijöihin ja katsojiin, tietäjiin ja tietämättömiin, ja etsi keinoja niiden jakojen purkamiseen: ”I, Augusto Boal, want the Spectator to take on the role of Actor and invade the Character and the stage. I want him [sic] to occupy his own Space and offer solutions.” (Boal 2000, xxi). Boalin tavoitteena ei ollut tehdä tavallisista ihmisistä ainoastaan näytelmien vaan myös omien elämiensä päähenkilöitä (Boal 2000, 119), ja hän painotti, Bertolt Brechtin (1898–1956) ja Paulo Freiren lailla, teatterin mahdollisuuksia val-

lankumouksellisena, maailmaa muuttavana välineenä (ks. esim. O'Connor & Anderson 2015, 30; myös Duffy & Vettraino 2010; Freire 2005).

Työryhmän esiintyvät taiteilijat Pinja Hahtola, Niina Hosiasluoma ja Jenni Urpilainen suunnittelivat kahden Puhekupla-tilaisuuden esitysosuuksien rakenteen ja sisällön, ja niitä työstettiin yhteisissä harjoituksissa, joihin myös työryhmän tutkijat Sirkku Varjonen, Emma Nortio ja Sanna Ryyänen osallistuivat. Muutoin prosessi eteni orgaanisesti. Heittäydymme prosessiin tarkempia suunnitelmia tekemättä, emmekä ensimmäistä tilaisuutta työstäessämme lainkaan tienneet, millaiseksi toinen tilaisuus muotoutuisi.

Ensimmäinen Puhekupla

Mopo-baarin puhekupla: Baarivisa & keskustelua maahanmuutosta
Maahanmuutosta puhutaan paljon. Ja se puhe myös muuttaa maailmaa.
Tervetuloa kokemaan, kuulemaan ja kertomaan ajatuksia maahanmuutosta Mopo-baariin sunnuntaina 19.2. klo 15–17. Ohjelmassa on baarivisa ja keskustelua. Baarivisassa on palkintoja! Ja keskustelukin voi olla palkitsevaa, jos hyvin käy. (Ensimmäisen Puhekupla-tilaisuuden Facebook-kutsun teksti.)

Ensimmäinen Puhekupla-tilaisuus rakennettiin lähinnä Sirkku Varjosen väitöskirjassaan (Varjonen 2013) tunnistamien maahanmuuttajapositioiden varaan. Tilaisuuteen laadittiin lyhyitä näytelmällisiä kohtauksia, joissa kussakin viitattiin yhteen näistä positioista, tai ”maahanmuuttajalokeroista”, kuten niitä tässä yhteydessä kutsuimme. Yleisön tehtävänä oli tunnistaa, mikä lokero milloinkin oli kyseessä: ulkopuolinen, kiitollinen, hyvä, syrjitty, eksoottinen, osallistuja, paha vai avuton maahanmuuttaja. ”Maahanmuuttajalokeroiden” läpikäymisen tavoitteena oli tehdä näkyväksi stereotyyppioita ja oletuksia, joita maahanmuuttajiin yhdistetään, ja pohtia yhdessä, miten näiden oletusten olemassaolo vaikuttaa maahanmuuttajien ja valtaväestön suhteisiin.

Kokonaisuus rakennettiin baarivisan muotoon ja yleisö täytti kohtausten edetessä vastauksiaan ennalta jaettuihin vastauspapereihin. Kun kohtaukset oli käyty kertaalleen läpi, aloitettiin alusta: kukin kohtaus esitettiin uudelleen ja sen edustamaa ”maahanmuuttajalokeroa” pohdittiin yhdessä sekä jaettiin kohtauksen herättämiä ajatuksia ja kokemuksia. Tässä vaiheessa keskustelun vetäjänä toiminut Varjonen myös kertoi lyhyesti tutkimustensa pohjalta tulkintojaan eri maahanmuuttajapositioiden vaikutuksesta ihmisten kanssakäymiseen. Visaan kuului luonnollisesti myös pal-

kintoja. Kolme pakettia kahvia päädyttiin lopulta arpomaan kaikkien osallistuneiden kesken; tämä arvioitiin yhdessä reiluimmaksi toimintatavaksi. Baarivisan muotoon rakennettu kohtauskokonaisuus osoittautui baariympäristössä toimivaksi tavaksi käsitellä maahanmuuttoaihetta. Yleisö keskittyi visaan yllättävänkin intensiivisesti ja jakoi visan jälkeen käydyssä keskustelussa vilkkaasti omia kokemuksiaan kohtaamisista maahanmuuttajien kanssa. Osa kohtaamisiin liittyvistä kokemuksista oli hyviä: kerrottiin esimerkiksi ystävällisyydestä ja avuliaisuudesta, samoin kuin siitä, kuinka taustoista riippumatta kaikki oikeastaan ovat ihan tavallisia ihmisiä. Toisaalta kerrottiin tarinoita maahanmuuttajista, jotka eivät osaa käyttää ”oikein” esimerkiksi ruokakaupan paistopisteellä tai kioskin pelikoneella. Lisäksi muutama osallistuja toisteli erilaisilta keskustelupalstoilta tuttuja näkemyksiä maahanmuuttajien kaikkinaisesta ongelmallisuudesta. Näitä näkemyksiä ei kuitenkaan valtaosa yleisöstä sulattanut, ja yleisön jäsenet haastoivatkin myös toisiaan pohtimaan maahanmuuttajiin liitettyjen näkemysten paikkansapitävyyttä. Kun yksi osallistuja esimerkiksi kommentoi nähneensä ja kohdanneensa paljon väkivaltaa maahanmuuttajien taholta, totesi toinen vastaukseksi: ”suomalaisten taholtako et muka oo?”. Saimme baarivisasta runsaasti myönteistä palautetta. Osallistujat kannustivat meitä jatkamaan tämän formaatin käyttöä ja kokeilemaan sitä myös muissa kaupunginosissa ja toisen tyyppisissä baareissa sekä muissa tiloissa, kuten kirkon ruoka-apupisteellä.

Toinen Puhekupla

Mopo-baarin puhekupla osa 2: Kulttuurit ja ihmiset kohtaavat, eikä se aina suju kuin Strömsössä.

Tervetuloa kokemaan, kuulemaan ja jakamaan ajatuksia kulttuurien ja ihmisten kohtaamisesta Mopo-baariin sunnuntaina 12.3. klo 15–17. Maahanmuuttoteeman käsittelyä jatketaan osallistavan teatterin keinoin. Yleisö pääsee kertomaan omia näkemyksiään ja vaikuttamaan esityksen sisältöön. Osallistuminen on palkitsevaa itsessäänkin, mutta luovassa on jälleen myös arvonta innokkaiden osallistujien kesken. (Toisen Puhekupla-tilaisuuden Facebook-kutsun teksti.)

Toinen Puhekupla-tilaisuus suunniteltiin kokonaan ensimmäiseltä kerralta saatujen kokemusten ja ideoiden pohjalta. Ensimmäisen tilaisuuden päätteeksi olimme kysyneet yleisöltä, mitä he ajattelevat siitä, jos katsoisimme toisessa tilaisuudessa yhdessä Elina Hirvosen dokumenttielokuvan ”Kiehumispiste” ja keskustelisimme siitä. He eivät pitäneet pitkän eloku-

van katsomista mielekkäänä vaan toivoivat jälleen jotain esityksellisempää ohjelmaa. Työryhmämme kesken päätimme siten rakentaa toisen tilaisuuden forumteatteriesityksen ympärille.

Augusto Boalin kehittämän menetelmän ydin on kehystarina ja sen pohjalta laadittu lyhyt teatteriesitys. Esityksen tarkoituksena on toimia alustana sen kokeilemiselle ja työstämiselle, millä eri tavoin jonkinlaista vääryyttä, epäoikeudenmukaisuutta tai sortoa sisältävässä tilanteessa on mahdollista toimia ja miten erilaiset toimintatavat vaikuttavat tilanteen kulkuun. Tarina esitetään kertaalleen sellaisenaan läpi ja sen jälkeen uudestaan. Toisella kierroksella kuka tahansa voi keskeyttää esityksen ja joko ehdottaa, että päähenkilö toimisi toisin, tai tulla itse näyttämään oman versionsa tilanteesta. Forumteatteriesityksessä keskeisessä roolissa on jokeriksi kutsuttu henkilö, joka toimii ikään kuin esityksen seremoniamestarina. Jokeri avaa tarinan kulun ymmärtämisen kannalta olennaiset taustatiedot, haastattelee tarpeen vaatiessa tarinan henkilöitä sekä vastaa tarinan kollektiivisen uudelleenrakentamisen prosessista. (Boal 2000.)

Forum-menetelmässä tarina on ensiarvoisen tärkeä: sen tulee mahdollistaa samastumisen kokemus. Työryhmämme taiteilijakolmikko laati Puhekupla-tilaisuuden kehystarinan käyttäen materiaalina ensimmäisen Puhekupla-tilaisuuden keskusteluissa esiin nousseita teemoja ja yleisön kokemuksia ja hyödyntäen yhden työryhmän jäsenen aiempia forumteatterikokemuksia. Esityksen yhdessä työstetty dramaturgia rakentui tapahtumaketjusta, jossa päähenkilö Marja joutuu puun ja kuoren väliin, kun taloyhtiön puheenjohtaja painostaa Marjaa allekirjoittamaan samassa talossa asuvaa maahanmuuttajataustaista perhettä koskevan valituksen, jonka tarkoituksena on häätää perhe.

Tarinan toisella esityskerralla yleisöä oli ohjeistettu pysäyttämään tarina aina, kun päähenkilön toiminta tuntuu heistä jollain lailla vääraltä, ja tekemään myös muutosehdotuksia. Yleisön edustajat halusivat korjata tarinassa esimerkiksi kohdan, jossa jätemaksujen väitettiin nousseen sen vuoksi, että maahanmuuttajataustainen perhe ei osaa lajitella jätteitään oikein: ”Jätemaksut ei nouse yhden perheen vuoksi.” ”Maahanmuuttajia on aina helppoa syyllistää kaikesta.” ”Tiedän, että me tavalliset kantasuomalaisetkaan emme aina osaa lajitella oikein.” Kun taloyhtiössä tapahtuneet ongelmat vyörytettiin näytelmän ensimmäisessä versiossa taloyhtiön hallituksen puheenjohtajan suulla nimenomaan maahanmuuttajataustaisen perheen syyksi, päähenkilön haluttiin kysyvän hallituksen puheenjohtajalta: ”Näitkö, että se oli nimenomaan se mamu?”. Puheenjohtajan toimin-

tatapaa moitittiin kaikkienensa ennakkoluuloiseksi ja manipuloivaksi. Lopulta yleisön joukosta nousi Tiina (nimi muutettu), joka halusi tulla itse esittämään päähenkilön roolin kohtauksessa, jonka alkuperäisessä versiossa tämä myöntyy lopulta allekirjoittamaan häätövetoomuksen. Tiina määritteli monet puheenjohtajan esittämät väitteet asenteellisiksi. Marjan roolissa hän kiisti ne tiukasti ja perustellen, ja kieltäytyi allekirjoittajamasta häätövetoomusta: ”Suurin osa meistäkin tekee virheitä, ihan kantaväestö (...) jos uudet asukkaat eivät tiedä miten toimia, heitä pitää opettaa, ei häätää virheiden vuoksi.” Tarina herätti lopulta runsaasti keskustelua siitä, kuinka helppoa tai vaikeaa taloyhtiön hallituksen puheenjohtajan auktoriteetti olisi käytännössä kiistää, jos samanlainen tilanne osuisi omalle kohdalle.

Esityksen jälkeen keskustelu pyöri erityisesti maahanmuuttajien kohtaamisessa. Yleisöstä ohjeistettiin esimerkiksi kättelysääntöjä pohtivia, että ei kannata liikaa jäädä miettimään, mitä uskaltaa tehdä ja mitä ei. ”Siitä vaan juttelemaan, kättelyosastoa ei tarvii pelätä, suuri osa muslimeista tarttuu käteen, osa ei.” Keskustelussa pohdittiin myös, että ehkä ihan kaikki tarvitsisivat enemmän ohjeistusta arkiseen yhteiseloon. Esimerkkeinä mainittiin, että kantasuomalaiset voisivat tarvita enemmän tietoa esimerkiksi muualta tulleiden tapakulttuurista, ja muualta tulleet voisivat hyötyä siitä, että pesutupaan laitettaisiin ohjelappuja muillakin kielillä kuin suomeksi.

Forumteatteri osoittautui toimivaksi, joskin ennalta-arvaamattomuudessaan ja hallitsemattomuudessaan myös raskaaksi ja hieman pelottavaksikin menetelmäksi käsitellä maahanmuuttoteemoja baariympäristössä. Yhdessä totesimme, että ensimmäisen kerran baarivisa oli forumteatteriin verrattuna helpompi ja kevyempi toteuttaa selkeämmän rakenteensa vuoksi. Toisaalta forumteatteri tuntui palkitsevammalta siksi, että se hälvensi perusajatuksensa mukaisesti rajaa esiintyjien ja yleisön välillä ja mahdollisti suuremman kontaktin syntymisen. Forum-menetelmän haasteena on kuitenkin sen hyväksyminen, että oikeita vastauksia ei ole eikä esitystilannetta voi juurikaan kontrolloida. Kohtauksen yhteinen työstötilanne olisi esimerkiksi saattanut rakentua dynamiikaltaan myös sellaiseksi, että tapahtumasarja olisi hyväksytty tai sitä olisi jopa kiitelty.

Kokemuksia Puhelukuplista

Koko työryhmämme piti tutkijoiden ja taiteilijoiden yhteistyötä hedelmällisenä ja innostavana. Erityisen inspiroivaksi ja tärkeäksi koettiin se,

että tiede ja taide yhdistyivät sellaisen yleisön parissa, joka ei todennäköisesti usein hakeudu perinteisiin teatterin tai tieteen esittämisen tiloihin.

Ryhmän tutkijat totesivat, että taiteen läsnäolo teki maahanmuuttoasioiden käsittelystä huomattavasti antoisampaa ja moniulotteisempaa verrattuna tilanteeseen, jossa baarivierailut olisi toteutettu perinteisen keskustelutilaisuuden kaavalla. Esitysvetoinen formaatti mahdollisti siirtymisen ajattelun maailmasta tunteiden ja kokonaisvaltaisen kokemuksen alueelle. Mopo-baarin yleisö seurasi esityksiä uppoutuneesti ja myös kehollisesti mukana eläen. Vaikka esitettävät kohtaukset olivat työryhmän tutkijoille ennestään tuttuja, huomasivat hekin eläytyvänsä tarinoihin etukenoon tahtuen, kulmat kurtistuen ja sydän adrenaliinista hakaten. Tutkijoille mieleenpainuvimpia hetkiä olivat nämä ja muut sellaiset hetket, joissa he huomasivat olevansa läsnä innostuneina, järkyttyneinä, vihasina tai liikuttuneina ihmisinä, eivät niinkään analyttisinä, tutkimustietoon nojaavina yhteiskuntatieteilijöinä. Koko prosessin ajan ryhmän tutkijat pohtivat paljon suhdettaan yleisöön. Tutkimuslöydöksistä haluttiin kertoa ja samaan aikaan kohdata baariyleisö tasavertaisina kanssakulkijoina, joilta voisimme itsekkin oppia uutta. Se, että Puhekupla-tilaisuudet olivat kaukana tutkijoille tutuista opetus- tai esitelmätilanteista, oli omiaan horjuttamaan asiantuntijuuteen liittyviä valta-asetelmia. Tämä puolestaan loi hyvät puitteet perinteisiä esitelmätilanteita ja akateemisia keskustelutilaisuuksia tasavertaisemmalle kohtaamiselle.

Myös ryhmän taiteilijoille työskentely osoittautui todella hedelmälliseksi. Avoin ja utelias vuoropuhelu taiteilijoiden ja tutkijoiden kesken rikastutti taiteellista prosessia. Työryhmän tutkijoiden pitkäaikainen ja laaja-alainen perehtyminen maahanmuuttoon loi taiteilijoiden näkökulmasta kiinnostavan ja inspiroivan pohjan vuoropuhelulle ja taiteelliselle työskentelylle tämän aiheen parissa. Ryhmän taiteilijoiden erityisenä kiinnostuksen kohteena oli luoda paikka ja aika, joka mahdollistaisi keskustelun ja kohtaamisen maahanmuuttoaiheen äärellä. Taiteellisen teoksen muotoa ja esityspaikkaa oli pohdittu taiteilijoiden kesken pitkään, ja halu tehdä jotain perinteisen teatteritilan ulkopuolella oli yksi tärkeä lähtökohta. Mopo-baari ympäristönä teki osallistumiskynnyksestä matalan, ja yleisön suuri aktiivisuus ylittikin molemmilla kerroilla odotuksemme. Olimme prosessin ensimmäisissä suunnittelutapaamisissa todenneet, että suomalaisen yleisön kohdalla osallistumista edellyttäviin teatterimuotoihin liittyy aina omanlaisensa ennakoimattomuus ja haasteellisuus verrat-

tuna esimerkiksi reippaammin mukaan heittäytyviin yleisöihin Afrikassa ja Latalaisessa Amerikassa. Nämä huolet osoittautuivat Mopo-yleisön edessä turhiksi – ja ehkä suomalaista jäähmyttä myös tarpeettomasti stereotypisoiviksi. Jäähmyttä toki karisti varmasti osaltaan paitsi baarimiljöö myös jo nautitut juomat.

Molemmilla kerroilla me järjestäjät menimme Mopo-baariin paikan päälle hyvissä ajoin. Tämä osoittautui erittäin hyväksi ratkaisuksi, sillä ehdimme hieman tutustua yleisön kanssa ennen ohjelman alkua. Tässä epävirallisessa osuudessa, istuessamme baarin pöydässä, saimme myös kuulla asiakkailta monia hyvin kielteisiä kommentteja maahanmuuttajista. Keskustelimme näistä kommentteista, kerroimme, mistä olemme eri mieltä, mutta ennen kaikkea kuuntelimme ja kysyimme uteliaina myös perusteluja mielipiteille. Vaikutti siltä, että tällä oli ratkaiseva merkitys sille, että alun kireä ja tulenarka tunnelma muuttui pian rauhallisemmaksi. Jäimme myös tilaisuuden varsinaisen ohjelman päätyttyä joksikin aikaa baariin keskustelemaan yleisön kanssa baaripöytiin. Erityisesti ensimmäisellä kerralla saimme tässä kohtaa konkreettista näyttöä siitä, että tapahtuman tavoite erilaisten kuplien ja elämismaailmojen kohtaamisesta toteutui ainakin jollain tapaa. Yksi tutkijoista esimerkiksi kävi pitkän keskustelun hiekoitusauton kuljettajana toimivan yleisön edustajan kanssa, joka oli hyvin kiinnostunut kuulemaan, kuinka tutkimusta tehdään, mitä on mahdollista tutkia ja mistä tutkimusaiheet tulevat. Tutkija puolestaan sai kuulla siitä, minkälaista on hiekoitustyö, mikä siinä motivoi ja miten työtä tehdään. Myös joitakin stereotyyppioita rikottiin. Tilaisuuden alkaessa me järjestäjät, yleisöstä poiketen, joimme ainoastaan alkoholittomia juomia. Tähän yleisö kiinnitti huomiota, toimimmehan tuossa baaritilassa epätyypillisellä tavalla. Mutta kun osa meistä järjestäjistä tilaisuuden päätteeksi nautti olutta, herätti tämä yleisössä ilahtuneita ja hyväksyviä kommentteja. Samoin kävi, kun yksi tutkijoista käytti puheessaan kirosanaa. Silloin eräs yleisön jäsen kommentoi suorastaan riemastuneen oloisena, että me järjestäjät emme sittenkään olleet ihan sellaisia viherpiipertäjiä, kuin hän oli ajatellut. Tällaiset pienet kohtaamiset saattavat osaltaan toimia vastavoimana sille ilmiölle, että osa kansalaisista suhtautuu lähtökohtaisen kielteisesti tutkimustietoon, etenkin, jos se ei ole linjassa oman maailmankatsomuksen kanssa. Samoin ne voivat olla vastavoima sille, että ihmiset yhä enemmän kommunikoivat ja kuluttavat mediaa vain keskenään samanmielisten ja samanlaisista taustoista tulevien ihmisten kesken.

Puhekuplat herättivät työryhmässä myös itserefleksiivisen kriittistä pohdintaa. Molemmilla kerroilla, ja erityisen painokkaasti forumteatteriesityksen jälkeen, meistä tuntui, että yleisö reagoi ”oikein”, toisin sanoen, puolusti maahanmuuttajia ja haastoi rasismia. Maahanmuuttajien puolustaminen tapahtui pääosin nopeasti ja aukottomasti, ikään kuin juuri sitä käsikirjoitusta noudattaen, jonka olimme ajatuksissamme kirjoittaneet mukaan prosessiin. Tämä tuntui ensin helpottavalta onnistumiselta, mutta pian meitä alkoi mietityttää, mitä tuo tunne kertoi omista odotuksistamme ja peloistamme sekä julkilausumattomista ja osin tiedostamattomista tavoitteistamme. Pohdimme myös sitä, missä määrin tilanteen dynamiikkaa kaiken kaikkiaan ohjasi suvaitsevaisuuden normi ja siihen liittyvät tulkinnat siitä, minkälaisia mielipiteitä on sopivaa esittää julkisesti. Olimme etukäteen pohdiskelleet, että etenkin kriittisimpiä maahanmuuttoon liittyviä näkemyksiä ei välttämättä tuoda esiin tuonkaltaisesa tilanteessa, mutta huomasimme olleemme osin väärässä. Molemmilla kerroilla yleisöstä esitettiin yksittäisiä varsin rajuja mielipiteitä maahanmuutosta ja maahanmuuttajista. Ne eivät kuitenkaan saaneet laajempaa vastakaikua, vaan keskustelu muodostui kokonaisuudessaan varsin rakentavaksi.

Tunnistamme Puhecupla-tilaisuuksien mahdolliseksi riskiksi sen, että luomme performanssin, joka ei lopulta liikauta ajatusmalleja, ei haasta eikä tarjoa oivalluksia, vaan mahdollistaa järjestäjien ja yleisön yhteisen *feel good* -hetken ja pönkittää omaa identiteettiämme hyvinä ihmisinä. Toesimme purkukeskustelussamme, että sekä forum-tarinaa, että esitysten jälkeistä yleisökeskustelua voisi virittää sellaiseen suuntaan, että esiintuottuja mielipiteitä ja näkökulmia haastetaan ja kyseenalaistetaan enemmän kuin nyt teimme. Erilaisiin vaihtoehtoihin reagointitapoihin olisi hyvä valmistautua ennalta paremmin, jotta yleisön esittämät kriittisetkin puheenvuorot saavat tilaa ja jotta toisaalta osaamme esittää senkaltaisia jatkokysymyksiä, jotka keskustelun urautuessa avaavat jälleen uusia suuntia.

Pohdimme itsekriittisesti myös sitä, että vaikka monessa suhteessa onnistuimme Puhecupla-tilaisuuksissa luomaan tilan erilaisista taustoista tulevien ihmisten ja yhteisöjen kohtaamiselle, päätyivät järjestämämme tilaisuudet silti myös uusintamaan sitä ongelmallista asetelmaa, jossa maahanmuuttokysymyksistä puhutaan ilman, että maahanmuuttajat itse juurikaan osallistuvat tuohon keskusteluun. Ilmiö selittyy osaksi sillä, että Kontulan ”ostarin” baarien asiakaskunta on melko vahvasti etnisesti

tai kansallisesti jakautunutta. Mopo-baarin asiakaskunta koostuu pääosin suomalaisen valtaväestön edustajista, kun taas joissain muissa alueen baareissa asiakkaat ovat lähinnä maahanmuuttajia. Jälkimmäiseen Puhekupla-tilaisuuteen osallistui kuitenkin ainakin yksi maahanmuuttajaksi itsensä identifioinut nainen, joka tästä positioista käsin osallistui yhteiseen keskusteluun, tuoden ikäänkuin kokemusasiantuntijan ominaisuudessa esiin joitakin epämukavia kokemuksia kanssakäymisestä suomalaisten kanssa. Tämä puheenvuoro ravisteli suomalaisten keskenään käymää pohdintaa maahanmuuttajista ja käänsi samalla arvioivan katseen suomalaisiin. Tämänkaltaiset, vakiintuneita asetelmia haastavat puheenvuorot ovat erityisen kiinnostavia uusien ajattelutapojen ja näkökulmien mahdollistajina. Jatkossa onkin syytä pohtia, miten voisimme tavoittaa moninaisempia yleisöjä. Huomiota on hyvä kiinnittää ainakin tilaisuuksien paikkavalintoihin, maahanmuuttajataustaisen yleisön aktiiviseen mukaankutsumiseen, samoin kuin järjestäjien työryhmän moninaisuuteen.

Mikäli Puhekupla-prosessia viedään entistä tutkimuksellisempaan suuntaan ja tilaisuuksista kerätään varsinaista tutkimusaineistoa, on meidän ratkaistava myös monia lisäkysymyksiä, kuten kuinka aineistoa käytännössä kerättäisiin. Aitoon läsnäoloon perustuva vuorovaikutus ja mahdollisuus reagoida nopeasti muuttuviin tilanteisiin vaikuttaa tähänastisten kokemustemme pohjalta olennaisen tärkeältä kunnioittavien kohtaamisten vastavuoroisen oppimisen kannalta. Täysipainoinen muistiinpanojen tekeminen samalla, kun heittäydymme keskusteluihin baariyleisön kanssa, ei ole mahdollista. Myös tilaisuuksien äänittäminen baariympäristössä olisi teknisesti melko haasteellista. Baariyleisöllä olisi luonnollisesti oikeus tietää, että tilaisuuksista kerätään tutkimusaineistoa. Kuinka tämä vaikuttaisi keskustelujen ja kohtaamisten dynamiikkaan? Kasvaisiko sosiaalisen suotavuuden paine? Vähenisikö moniäänisyys? Entä miten toimisimme, jos joku ei haluaisi osallistua tutkimukseen?

Yhteenveto

Puhekupla-tilaisuuksien merkitystä voi arvioida kolmitasoisesti. Ensiksi, ne mahdollistivat erilaisten tietojen kohtaamisen. Akateeminen tieto saavutti uudenlaisen yleisön eli ihmiset, joille maahanmuutto ja monikulttuurisuus ovat osa usein ristiriitaistakin arkea mutta eivät välttämättä tieteen ja tutkimuksen kautta tuttuja. Tutkimustieto ja Suomen monikulttuurisimmasta lähiöstä nouseva kokemustieto täydensivät ja haas-

toivat toisiaan. Me järjestäjät saimme yleisön kokemuksista myös aineksia omaan työhömmе. Toiseksi, prosessissa kohtasivat ihmiset ja maailmankuvat. Osallistujat pysähtyivät kuulemaan ja prosessoimaan omasta todellisuudestaan ja ajattelustaan poikkeavia näkemyksiä. Tilaisuuksien jälkeen kuulemamme palautteen perusteella meidän lisäksi myös monet yleisön jäsenet kokivat tämän antoisaksi. Kolmanneksi, prosessi jätti tunnejälkiä. Teatteri mahdollisti maahanmuuttoon liittyvien ilmiöiden käsittelyn myös tunteiden tasolla. Sekä tekijät että yleisö kokivat havahtumisen ja herkistymisen hetkiä, samastumista, ärtymystä ja empatiaa. Uskaltaudumme siis päättelämään, että tilaisuudet ainakin jollakin tavoin koskettivat ja myös muokkasivat sekä baariyleisön että järjestäjien ajattelua ja ehkä hieman myös maailmankuvaa. Samanaikaisesti on tärkeää jatkaa sen kysymistä, mitä kysyimme itseltämme purkutilaisuudessaamme: Kuinka suuri vaikutus tällä on tai voi olla? Onko kaikki pitkälti unohdettu seuraavaan aamuun mennessä? Onko sillä mitään väliä? Kuvaamamme prosessin merkitystä on kiinnostavaa tarkastella myös tieteen popularisoinnin näkökulmasta. Useimmiten popularisoinnilla viitataan prosessiin, jossa tutkimustietoa muutetaan joko kielellisesti tai esitystavaltaan ja -kanaviltaan lähestyttävämpään ja laajempia yleisöjä tavoittavaan muotoon. Lähtökohtana on kuitenkin tyypillisesti yhdensuuntainen viestintä. Kokemuksemme Puhekupla-tilaisuuksien järjestämisestä haastaa tämän lähtökohdan ja kannustaa tarkastelemaan tieteen popularisoinnin mahdollisuuksia monensuuntaisissa ja monenlaisten yhteisöjen kohtaamisissa. Puhekupla-tilaisuudet olivat osallistuvan ja osallistavan teatterin käytäntöjen inspiroima prosessi, joka ei ollut vain olemassa olevan tiedon välittämistä vaan ennen kaikkea vuorovaikutusta ja eräänlaista tutkimusta itsessään: prosessi, jossa kaikki oppivat jotain. Toimintatapojen kehittäminen ja tapahtumat jatkuvat syksyllä 2017.

LÄHTEET

- Balfour, M. 2009. The politics of intention: looking for a theatre of little changes. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance* 14 (3), 347–359. DOI: 10.1080/13569780903072125.
- Belliveau, G. & Lea, G. W. 2016. Introduction. Teoksessa G. Belliveau & G. W. Lea (Eds.) *Research-based Theatre. An Artistic Methodology*. Chicago: The University of Chicago Press, 3–12.

- Boal, A. 2000. *Theater of the Oppressed*. New Edition. London: Pluto Press. (Alkup. 1974.)
- Duffy, P. & Vettrano, E. (Eds.) 2010. *Youth and Theatre of the Oppressed*. New York: Palgrave MacMillan.
- Freire, P. 2005. *Sorrettujen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino. (Alkup. 1968/1970.)
- Helsingin seudun aluesarjat 2016. Saatavissa <http://www.aluesarjat.fi> (luettu 16.4.2017).
- O'Connor, P. & Anderson, M. 2015. *Research in as Post-Normal World*. Teoksessa P. O'Connor & M. Anderson (Eds.) *Applied Theatre: Research. Radical Departures*. London ym.: Bloomsbury, 3–94.
- Varjonen, S. 2013. *Ulkopuolinen vai osallistuja? Identiteetit, ryhmäsuhteet ja integraatio maahanmuuttajien elämäntarinoissa*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. Saatavissa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-9071> (luettu 16.4.2017).
- Varjonen, S., Nortio, E., Mähönen, T. A., & Jasinskaja-Lahti, I. 2017. *Negotiations of Immigrants' Cultural Citizenship in Discussions Among Majority Members and Immigrants in Finland*. *Qualitative Psychology* (Advance online publication). Saatavissa <http://dx.doi.org/10.1037/qup0000074>.

